

2. Bilješka o proizvodnosti - definicija, mjerenje i povezanost s politikom plaća -

Danijel Nestić*

Sažetak

Posljednjih je godina u Hrvatskoj bilo nekoliko ozbiljnih pokušaja da se postigne konsenzus socijalnih partnera oko glavnih ekonomskih i socijalnih odrednica razvoja društva u srednjoročnom razdoblju. Jedan od osnovnih problema u postizanju sporazuma je pitanje politike plaća i njezine veze s proizvodnošću. Ova bilješka ima za cilj razjasniti pojam proizvodnosti i to ponajprije promatran na agregatnoj razini (na razini grana ili čitavog gospodarstva), razmotriti probleme mjerenja proizvodnosti, te uputiti na mogućnosti korištenja raspoloživih podataka u određivanju osnovnih smjernica politike plaća u Hrvatskoj. Ukazujući na razmjerno velike razlike u izračunu proizvodnosti rada ovisno o izvoru podataka i načinu mjerenja, autor se zalaže da se pri formuliranju rasta plaća u socijalnom sporazumu dogovori određeni fiksni godišnji porast plaća uvećan za stopu inflacije. Autor sugerira da bi se rast plaća do 3 posto godišnje uvećan za stopu inflacije mogao dobro uklopiti u ciljeve mogućeg budućeg socijalnog sporazuma u Hrvatskoj.

Ključne riječi: proizvodnost, socijalni sporazum, politika plaća

JEL klasifikacija: O47, J58, J38

* Danijel Nestić, znanstveni suradnik, Ekonomski institut, Zagreb.

1. Uvod

Posljednjih je godina u Hrvatskoj bilo nekoliko ozbiljnih pokušaja da se postigne konsenzus socijalnih partnera oko glavnih ekonomskih i socijalnih odrednica razvoja društva u srednjoročnom razdoblju. To pretpostavlja sporazum između Vlade, udruga poslodavaca i sindikalnih središnjica kojim se smanjuju tenzije između socijalnih partnera i uspostavlja socijalni mir na nacionalnoj razini, što je važno za ubrzani gospodarski razvoj, sudeći barem prema često navodenoj uspješnoj primjeni modela socijalnog partnerstva u Irskoj.

Jedan od najtežih dijelova takvog sporazuma zasigurno je definiranje nacionalne politike plaća. Uostalom, čini se da je upravo na tom pitanju, uz nedostatak međusobnog povjerenja partnera, propao sporazum "Partnerstvo za razvoj" potpisan krajem 2001. godine. Dogovor o nacionalnoj politici plaća redovito zapinje oko definiranja kriterija kojima bi se postigao održivi rast plaća, tj. takav rast plaća koji bi bio poticajan za ubrzani rast gospodarstva, a ujedno bi zadovoljio želje zaposlenika u pogledu rasta standarda. Iako postoji težnja da politika plaća bude sveobuhvatna tako da se ona odnosi i na javni i na privatni sektor, obično su svi dogovori bili povezani s definiranjem kriterija za politiku plaća u javnim i državnim službama, dok se za privatni sektor očekuje da će dobrovoljno slijediti smjernice dogovorene za javni sektor. U pregovorima socijalnih partnera često se spominje načelo da rast plaća u javnom i državnom sektoru ne bi trebao biti brži od rasta proizvodnosti. To je i jedna od preporuka Nacionalnog vijeća za konkurentnost, savjetodavnog tijela koje okuplja predstavnike gospodarstva, Vlade, sindikata, znanosti i obrazovanja (NVK, 2004, str. 34). Iako i oko ovog načela ima određenih neslaganja, čini se da bi se socijalni partneri mogli složiti oko takvog definiranja politike plaća. Međutim, kod tumačenja ovog načela i njegove konkretne razrade dolazi do brojnih nesporazuma, ponajprije oko pitanja definicije i mjerenja proizvodnosti, a potom i oko mogućnosti korištenja proizvodnosti kao kriterija za politiku plaća u situaciji razmjerne oskudnosti statističkih podataka o proizvodnosti u Hrvatskoj.

Ova bilješka ima za cilj razjasniti pojam proizvodnosti i to prije svega kada se proizvodnost promatra na agregatnoj razini (na razini grana ili čitavog

gospodarstva), zatim razmotriti probleme mjerenja proizvodnosti, te uputiti na mogućnosti korištenja raspoloživih podataka u određivanju osnovnih smjernica politike plaća u Hrvatskoj.

2. Pojam i mjerenje proizvodnosti

Proizvodnost se općenito definira kao omjer obujma outputa (finalnih proizvoda, proizvodnje) i obujma inputa (proizvodnih faktora) utrošenih u proizvodnji.

“Obujam” u ovom slučaju znači da se uspoređuju količine, odnosno realne veličine i to ili u fizičkim jedinicama (broj radnika, broj sati rada, broj proizvoda) ili u obliku vrijednosti pri čemu se kod usporedbi tijekom vremena treba ukloniti utjecaj promjene cijena. Inputi u proizvodnju su rad, kapital i intermedijarni proizvodi.

U okviru navedene općeprihvaćene definicije postoji veći broj mjera proizvodnosti, kao i različite svrhe mjerenja proizvodnosti.

Mjere proizvodnosti mogu se razvrstati na:

- a) jednofaktorske mjere proizvodnosti, tj. mjere koje povezuju output sa samo jednim faktorom proizvodnje i
- b) višefaktorske mjere proizvodnosti (VFP), tj. mjere koje povezuju output i više faktora proizvodnje.

U prvom se slučaju radi o proizvodnosti rada (obujam outputa/obujam rada) ili o proizvodnosti kapitala (obujam outputa/obujam kapitala). U drugom se slučaju može raditi o višefaktorskoj proizvodnosti koja output povezuje s obujmom utrošenog rada i kapitala. Postoje i mjere proizvodnosti koji uzimaju u obzir i utrošene intermedijarne inpute (energija, materijal, usluge). Različite mjere proizvodnosti nisu neovisne jedna o drugoj, tako da bi ih u idealnoj situaciji trebalo razmatrati zajedno kako bi se donijeli zaključci npr. o učinkovitosti

korištenja rada u proizvodnom procesu. Pregled osnovnih vrsta mjera proizvodnosti dan je u tablici 1.

Tablica 1. Pregled osnovnih mjera proizvodnosti				
Mjera outputa	Mjera inputa			
	Rad	Kapital	Rad i kapital	Rad, kapital i intermedijarni inputi (energija materijal i usluge)
Ukupna (bruto) proizvodnja	Proizvodnost rada (temeljena na ukupnoj proizvodnji)	Proizvodnost kapitala (temeljena na ukupnoj proizvodnji)	VFP rada i kapitala (temeljena na ukupnoj proizvodnji)	“KLEMS” višefaktorska proizvodnost
Dodana vrijednost	Proizvodnost rada (temeljena na dodanoj vrijednosti)	Proizvodnost kapitala (temeljena na dodanoj vrijednosti)	VFP rada i kapitala (temeljena na dodanoj vrijednosti)	-
	Jednofaktorske mjere proizvodnosti		Višefaktorske mjere proizvodnosti (VFP)	

Izvor: OECD (2001).

Osim različitih mjera proizvodnosti, postoje i različite svrhe mjerenja proizvodnosti koje uključuju: (i) praćenje tehnoloških promjena, (ii) mjerenje učinkovitosti, (iii) mjerenje realnih ušteda u proizvodnji, (iv) usporedbu proizvodnih procesa između poduzeća i grana, te (v) mjerenje životnog standarda (OECD, 2001). U kontekstu rasprava o socijalnom paktu, u hrvatskom bismo slučaju ovome mogli dodati i ulogu jedne od referentnih veličina u definiranju politike plaća.

Proizvodnost je realan fenomen, što znači da ne ovisi o kretanju cijena. Kod mjerenja proizvodnosti uzima se u obzir obujam (količina) inputa i outputa. Mjerenje proizvodnosti u slučaju proizvodnje samo jednog proizvoda u jednom pogonu prilično je jednostavno. Na primjer, za proizvodnju jedinice proizvoda x potrebno je uložiti y sati rada. Ako se tijekom vremena ista količina proizvoda može proizvesti uz manji utrošak rada, ili se uz isti broj sati rada proizvede veća količina proizvoda, tada je jasno da je došlo do porasta proizvodnosti. Već u slučaju kada se radi o manjem poduzeću s nekoliko različitih proizvoda mogu se pojaviti problemi u izračunu proizvodnosti. Tijekom vremena poduzeće obično mijenja strukturu i kvalitetu finalnih proizvoda, tako da se postavlja pitanje kako usporediti proizvodnost na razini poduzeća kada je output promijenjen. Jasno, još veći problemi nastaju kada se mjeri proizvodnost na razini grane ili čitavog

gospodarstva. U takvom slučaju, output (proizvodnja) se mora izraziti u novčanim jedinicama, i to ili kao ukupna (bruto) vrijednost proizvodnje ili kao dodana vrijednost proizvodnje. Međutim, u razmatranju promjena tijekom vremena treba isključiti utjecaj promjena cijena na način da se vrijednosti izraze u stalnim cijenama određenog razdoblja.

3. Upotreba pojma proizvodnosti u Hrvatskoj

Kad se u hrvatskoj javnosti govori o proizvodnosti¹, u pravilu se misli na proizvodnost rada i to najčešće u općenitom smislu gospodarske uspješnosti. Vrlo se često i sam bruto domaći proizvod spominje u kontekstu proizvodnosti rada.

Bruto domaći proizvod (BDP) je vrijednost ukupne proizvodnje novostvorenih dobara u nekoj ekonomiji. Realni BDP podijeljen s brojem zaposlenih predstavlja jednu od mogućih mjera proizvodnosti rada, i to vrlo općenitu mjeru, koja vrijedi na razini ukupnog gospodarstva.

Kada se proizvodnost koristi u svrhu mjerenja životnog standarda tada se može razmatrati i BDP podijeljen brojem stanovnika. Ponekad se BDP po stanovniku u međunarodnim usporedbama izražava u terminima pariteta kupovne moći, čime se postiže još bolja međunarodna usporedivost životnog standarda između zemalja.

BDP po zaposlenom bi u hrvatskom okolnostima bio odgovarajuća mjera agregatne proizvodnosti gospodarstva kada ne bi postojao određeni problem s nazivnikom. Naime, ukupan broj zaposlenih, odnosno ukupan broj svih osoba koje su sudjelovale u stvaranju BDP-a u hrvatskoj statistici nije sveobuhvatan, a ponekad nije niti dobro definiran (npr. statistika zaposlenosti za broj individualnih poljoprivrednika uzima broj osoba koje uplaćuju mirovinsko osiguranje, dok nije poznat točan broj ljudi koji stvarno rade u poljoprivredi). Zato se kao mjera ukupne proizvodnosti društva najčešće uzima BDP po stanovniku. Kako se broj stanovnika ne mijenja značajnije iz godine u godinu, to

¹ Često se koristi i pojam produktivnost, što je potpuno isto što i proizvodnost, s tim da se slučaju produktivnosti radi o izrazu koji je nastao na osnovi riječi preuzete iz stranog jezika (produkt=proizvod).

znači da bi rast realnog BDP-a za određene analitičke potrebe mogao poslužiti kao približna mjera porasta proizvodnosti na razini nacionalne ekonomije.

Pokazatelji proizvodnosti kapitala, ili višefaktorski pokazatelji proizvodnosti za sada se u hrvatskoj javnosti nisu spominjali u značajnijoj mjeri, niti su postojali dostupni statistički podaci o njima.

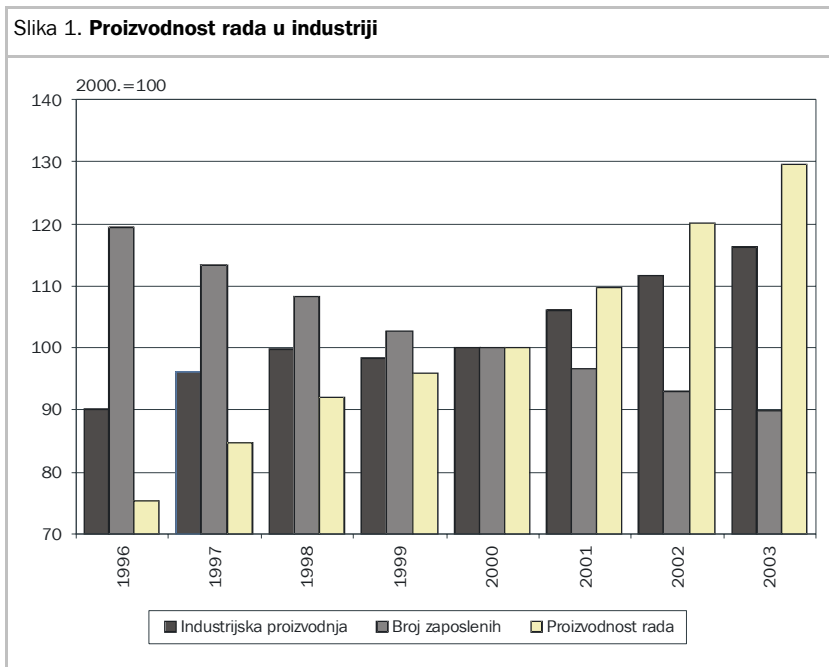
4. Izračuni proizvodnosti u Hrvatskoj

U razmatranju mjera proizvodnosti u Hrvatskoj ograničit ćemo se samo na proizvodnost rada, dok pitanja ostalih mjera proizvodnosti zahtijevaju posebnu razradu izvan dosega ove bilješke.

4.1. Proizvodnost rada u industriji

Koliko je autoru poznato, jedini statistički podatak o (agregatnoj) proizvodnosti rada u Hrvatskoj objavljuje Državni zavod za statistiku (DZS) i taj se podatak odnosi na proizvodnost rada u industriji (što uključuje rudarstvo i vađenje, prerađivačku industriju i opskrbu vodom, strujom i plinom)² i pojedinim industrijskim granama. Indeks proizvodnosti rada u industriji izračunava se kao omjer indeksa fizičkog obujma industrijske proizvodnje i indeksa zaposlenosti u industriji. Za ne-industrijske djelatnosti nema gotovih izračuna.

Na slici 1. prikazano je kretanje proizvodnosti rada u hrvatskoj industriji u razdoblju 1996-2003. Ovo je razdoblje očito bilo obilježeno snažnim porastom proizvodnosti, koji je jednim dijelom potaknut rastom fizičkog obujma industrijske proizvodnje, ali je dobrim dijelom rezultat smanjivanja zaposlenosti. Prosječna godišnja stopa rasta proizvodnosti rada u industriji u ovom je razdoblju iznosila 8 posto.

Izvor: DZS (2004).

4.2. Proizvodnost rada na osnovi podataka iz statistike nacionalnih računa

S obzirom da, osim za industriju, ne postoje službeno objavljeni pokazatelji proizvodnosti rada, za izračune je u svim drugim slučajevima potrebno kombinirati nekoliko različitih izvora podataka.

Razmotrimo prvo kretanje proizvodnosti rada na nacionalnoj razini na osnovi podataka iz statistike nacionalnih računa. Dva takva izračuna prikazana su u tablici 2. U prvom se slučaju proizvodnost rada hrvatskog gospodarstva izračunava dijeljenjem BDP-a u stalnim tržišnim cijenama s ukupnim brojem zaposlenih prema podacima iz statistike registrirane zaposlenosti koja uključuje zaposlene u

² Dodana vrijednosti u industriji čini 20-25 posto bruto dodane vrijednosti cijelog gospodarstva, tako da možemo zaključiti da se ovaj podatak odnosi najviše na četvrtinu hrvatskog gospodarstva.

poduzećima, obrtu i slobodnim profesijama te individualne poljoprivrednike³. U drugom slučaju proizvodnost rada se dobiva tako da se BDP podijeli s brojem zaposlenih prema podacima iz Ankete o radnoj snazi. Oba izračuna su prikazana kao vrijednosti u stalnim cijenama, te u obliku godišnje stope rasta. Podaci su izračunati za razdoblje nakon 1998., jer od tada postoje usporedivi statistički podaci o registriranoj zaposlenosti. Naime, prije 1998. godine u ukupan broj zaposlenih nisu bili uključeni zaposleni u vojsci i policiji.

Tablica 2. Proizvodnost rada na razini ukupnog gospodarstva				
	BDP po zaposlenom (registrirana zaposlenost)		BDP po zaposlenom (anketna zaposlenost)	
	u tisućama kn (stalne cijene 1997.)	%-tna promjena	u tisućama kn (stalne cijene 1997.)	%-tna promjena
1998.	91,39	-	82,24	-
1999.	92,23	0,9	84,37	2,6
2000.	96,53	4,7	83,35	-1,2
2001.	100,27	3,9	92,03	10,4
2002.	104,66	4,4	93,12	1,2
2003.	106,51	1,8	96,53	3,7
Prosjek 1999-2003.		3,1		3,3

Izvor: Autorov izračun na osnovi podatka DZS-a (1999-2004.).

Tablica 2. pokazuje da stopa rasta proizvodnosti izračunata uz anketnu zaposlenost znatno više oscilira nego, ako se ona izračuna uz registriranu zaposlenost. Tako je za 2000. izračunat pad proizvodnosti od 1,2 posto, a odmah sljedeće godine rast od 10,4 posto. Takvo je kretanje posljedica značajnih oscilacija broja zaposlenih koji se pojavljuje u anketama, a što je teško povezati s kretanjem ukupne gospodarske aktivnosti. Zbog toga se čini da je prvi pokazatelj, BDP po registriranom zaposlenom, stabilniji i relevantniji pokazatelj proizvodnosti rada na razini ukupnog gospodarstva. U razdoblju od 1999. do 2003. rast proizvodnosti rada se prema njemu kretao od oko 1 posto u 1999. do blizu 5 posto u 2000. Za

³ Ako bi se željelo biti metodološki sasvim korektan, tada bi u izračun proizvodnosti umjesto BDP-a u tržišnim cijenama trebalo uzeti bruto dodanu vrijednost (BDV) u bazičnim cijenama. Na taj bi se način izbjegao neželjeni utjecaj poreza na proizvode i subvencija na kretanje proizvodnosti. Nadalje, omjer bruto dodane vrijednosti u bazičnim cijenama i broja zaposlenih mogao bi dati prikladnu mjeru proizvodnosti rada na razini djelatnosti, dok podaci za BDP postoje samo na razini cijelog gospodarstva.

cijelo razdoblje prosječna stopa rasta proizvodnosti rada iznosila je 3,1 posto. Iako uz veće oscilacije, sličan rezultat dobiva se i uz drugi pokazatelj, 3,3 posto u prosjeku.

Osim mjere proizvodnosti na razini cijelog gospodarstva, radi što potpunijeg zadovoljavanja različitih svrha mjerenja proizvodnosti poželjno je imati mjere na razini gospodarskih djelatnosti. I takve bi izračune bilo moguće napraviti na osnovi podataka statistike nacionalnih računa. Naime, postoje podaci o dodanoj vrijednosti po djelatnostima u stalnim (bazičnim) cijenama. Međutim, problem predstavljaju podaci o zaposlenosti po djelatnostima. Iako takvi podaci postoje, klasificiranje zaposlenih po djelatnostima je izvedeno po načelu "čistih djelatnosti", dok je klasificiranje dodane vrijednosti po granama napravljeno prema "organizacijskom načelu", što može dovesti do značajnih razlika⁴.

Jedan od problema s korištenjem podataka iz nacionalnih računa je kašnjenje konačnog obračuna BDP-a. Na primjer, početkom 2005. godine bili su poznati tek konačni podaci obračuna BDP-a za 2001. godinu. Iako se privremeni tromjesečni podaci, koji se objavljuju ažurno, smatraju prilično pouzdanima, mogao bi nastati problem, ako bi se mjere proizvodnosti zasnovane na podacima iz obračuna BDP-a koristile kao dio formule u vođenju politike plaća. Tada bi, osim ako se ne dogovori drugačije, trebalo izvršiti usklađivanje po objavljivanju konačnih podataka, što se može dogoditi nakon nekoliko godina i što se može pokazati nepraktičnim. Isto tako, treba znati da DZS jednom godišnje korigira i podatke o zaposlenosti. Obje korekcije mogle bi bitno promijeniti prvotno opaženo kretanje proizvodnosti.

⁴ *Organizacijsko načelo znači da je ukupna djelatnost nekog poduzeća svrstana u djelatnost za koju je to poduzeće registrirano npr. proizvodnja hrane, iako mogu postajati veliki dijelovi poduzeća koji se npr. bave trgovinom. Načelo čistih djelatnosti znači da se unutar većih poduzeća prepoznaju takve različite djelatnosti, pa se podaci o zaposlenosti ili dodanoj vrijednosti raspodjeljuju na više djelatnosti, bez obzira što se radi o jednom poduzeću.*

4.3. **Proizvodnost rada na osnovi podataka FINA-e**

Pokazatelji proizvodnosti rada mogli bi se izvesti i iz podataka Financijske agencije (FINA) o financijskim rezultatima poduzetnika prema njihovim godišnjim financijskim izvještajima⁵. Uzimajući u obzir općenitu definiciju proizvodnosti (output/input) i raspoložive podatke, proizvodnost rada bi se mogla mjeriti na neki od sljedećih načina:

1. prihod od prodaje proizvoda, usluga i robe po zaposlenom;
2. bruto vrijednost proizvodnje po zaposlenom;
3. dodana vrijednost po zaposlenom.

Pokazatelj 1. može se vrlo lako izvesti iz godišnjih financijskih izvještaja poduzeća, dok je pokazatelje 2. i 3. potrebno posebno izračunati. Tako se pokazatelj 2., bruto vrijednost proizvodnje po zaposlenom, može izračunati tako da se prihod od prodaje proizvoda, usluga i roba umanji za troškove nabave prodane robe, te podijeli s brojem zaposlenih. Broj zaposlenih koji se koristi u ovim izračunima proizvodnosti izvodi se na osnovi ekvivalenta punog radnog vremena, a to je podatak koji se isto tako pojavljuje u financijskim izvještajima. Treći pokazatelj zahtjeva procjenu dodane vrijednosti. Ona se može procijeniti na osnovi raspoloživih podataka iz godišnjih financijskih izvještaja kao prihod od prodaje proizvoda, usluga i roba umanjeno za troškove materijala, energije, usluga, osiguranja, amortizacije, neto porasta zaliha i troškove nabave prodane roba⁶.

Treba napomenuti da podaci FINA-e uključuju financijske izvještaje poduzetnika, odnosno sektora trgovačkih društava, što znači da nisu uključeni proračunski korisnici (državne i javne institucije i ustanove), banke, štedionice, osiguravajuća društva, neprofitne organizacije, a nema niti izvještaja za obrtnike. Prema prikupljenim izvještajima poduzetnika, u subjektima za koje su predani izvještaji bilo je zaposleno nešto preko 700 tisuća osoba, što je približno polovica ukupno

⁵ Svi pokazatelji proizvodnosti koji su izračunati na osnovi zbirnih podataka FINA-e za cijeli poduzetnički sektor mogli bi se isto tako izračunati i na razini poduzeća na osnovi njihovih financijskih izvještaja, prije svega računa dobiti i gubitka.

⁶ Dodana vrijednost mogla bi se isto tako izračunati zbrajanjem svih izdataka za zaposlene i bruto operativnog viška poduzeća.

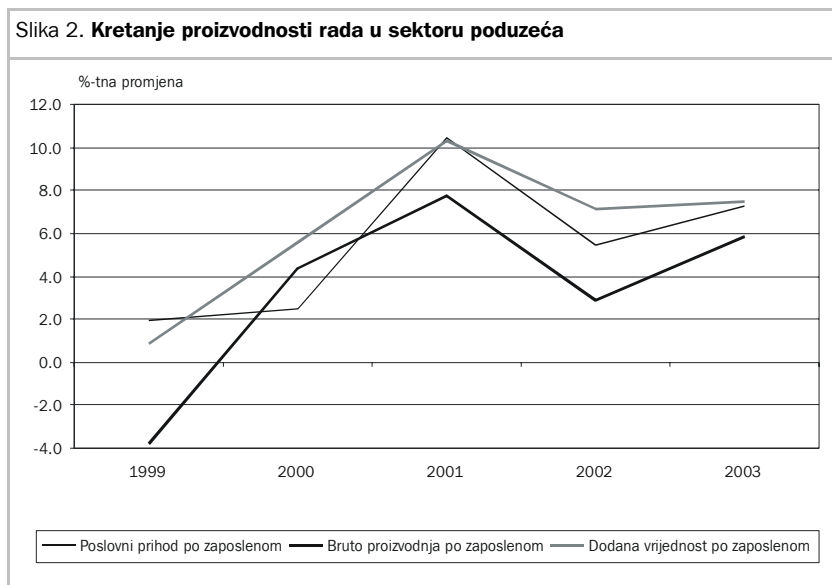
zaposlenih u Hrvatskoj. Međutim, radi se o sektoru koji presudno određuje poslovni život hrvatskog gospodarstva, zbog čega je poznavanje kretanja proizvodnosti rada u tom sektoru ključno za praćenje razvoja ukupnog gospodarstva.

Na slici 2. je prikazano kretanje tri pokazatelja proizvodnosti koji su izračunati na osnovi financijskih izvještaja poduzetnika (FINA, 1998-2003). Kako bi se pokazatelji proizvodnje sveli na realne veličine i usporedili tijekom godine, trebalo je iz njih ukloniti utjecaj promjena cijena proizvoda. Za deflacioniranje ovom prilikom nisu prikladne cijene potrošača, jer na njih snažno utječu porezi na proizvode i trošarine, te cijene poljoprivrednih proizvoda koje uglavnom dobavljaju individualni poljoprivrednici koji nisu obuhvaćeni financijskim izvještajima. Cijene proizvođača također nisu prikladne, jer obuhvaćaju samo cijene industrijskih proizvoda. Stoga je implicitni deflator BDP-a bio logičan izbor za deflacioniranje vrijednosti proizvodnje izraženih u financijskim izvještajima.

Slika 2. pokazuje da sva tri izabrana pokazatelja imaju sličnu dinamiku kretanja, ali su opažene stope rasta ipak različite. Npr. u 2002. bruto proizvodnja po zaposlenom je porasla 2,9 posto, dok je dodana vrijednost po zaposlenom porasla 7,2 posto. Dodana vrijednost po zaposlenom u pravilu pokazuje veći rast od bruto vrijednosti proizvodnje po zaposlenom, dok se rast poslovnih prihoda po zaposlenom kretao negdje između ovih dviju veličina. Isto se tako može vidjeti da postoje prilično velike oscilacije u kretanju iz godine u godinu. Može se nagađati da je do nestabilnosti promatranih serija došlo npr. zbog promjena računovodstvenih propisa ili zbog problema u prikupljanju godišnjih financijskih izvještaja.

Osim razmatranih podataka, financijski izvještaji poduzetnika zadrže velik broj podataka iz bilanci poduzeća, iz njihovih računa dobiti i gubitaka uz određeni broj podatka o zaposlenosti i plaćama, zbog čega se može procijeniti da postoji značajan potencijal za izračune proizvodnosti rada. Međutim, nužno je uložiti dodatne napore kako bi se provjerili svi prikupljeni podaci, izvršila usklađivanja tamo gdje je potrebno, te prilagodili izračuni proizvodnosti kako bi oni što realnije odražavali stvarno kretanje. Vjerujemo da je podatke iz financijskih izvještaja poduzetnika nakon odgovarajuće obrade moguće koristiti za izračune

produktivnosti rada, kako na razini gospodarstva (točnije sektora trgovačkih društava), tako i na razini grana i djelatnosti.

Izvor. Autorovi izračuni na osnovi podataka FINA-e (1998-2003).

5. Veza između proizvodnosti rada i politike plaća

Na razini ukupnog gospodarstva ili osnovnih djelatnosti, podaci o rastu proizvodnosti rada mogu poslužiti kao kontrolna veličina za ocjenu održivosti rasta prosječnih plaća. Ekonomski je neodrživo da u dužem vremenskom razdoblju rast plaća bude veći od rasta proizvodnosti rada, jer se time smanjuju resursi raspoloživi za investiranje i tehnološko unaprjeđivanje proizvodnje, a time se u dužem vremenskom razdoblju potkopavaju temelji gospodarskog rasta. Zato se može prihvatiti da rast BDP-a po zaposlenom pruža okvir za rast prosječnih plaća na višim razinama agregiranja (ukupno gospodarstvo, osnovne djelatnosti)⁷. Međutim,

⁷ Ponekad dolazi do zabune zbog naizmjeničnog korištenja nominalnih i realnih veličina u usporedbi rasta BDP-a i rasta plaća. Ako se promatra rast realnog BDP-a, tada za usporedbu treba promatrati rast realnih plaća (rast plaća umanjen za stopu inflacije), a ne rast nominalnih plaća. Tek, ako se promatra nominalni rast BDP-a, on se može uspoređivati s nominalnim rastom plaća. Ukratko, uspoređuju se, ili obje nominalne veličine, ili obje realne veličine.

na razini poduzeća i pojedinačnih grana korištenje proizvodnosti rada kao isključivog okvira za pregovore o rastu plaća je donekle problematično. Dva primjera mogu to obrazložiti.

U prvom slučaju možemo zamisliti poduzetnika koji je investirao značajna sredstva u nabavu novih strojeva i zbog toga je značajno povećao ukupnu proizvodnju uz isti broj radnika. U tom slučaju proizlazi da je proizvodnost rada (proizvodnja po zaposlenom) snažno porasla, pa bi se moglo razmišljati o potrebi da se u skladu s tim povećaju i plaće radnika. Međutim, u ovom je slučaju potrebno voditi računa i o proizvodnosti kapitala, jer je do porasta proizvodnje došlo zbog većeg inputa kapitala i veće kapitalne učinkovitosti, a ne zbog učinkovitijeg angažmana radnika. Ako bi u ovom slučaju došlo do velikog porasta plaća, to bi u narednom razdoblju moglo iscrpiti sva sredstva koja poduzetnik ima za otplatu kredita ili za nabavku novih strojeva i time ugroziti budući razvitak poduzeća. Tek zajedničkim promatranjem proizvodnosti rada i proizvodnosti kapitala može se doći do prikladnijeg okvira za pregovore o rastu plaća u takvom poduzeću.

U drugom slučaju možemo zamisliti da je određeno javno poduzeće odlučilo rast svojih plaća temeljiti na rastu proizvodnosti rada u poduzeću, odnosno dodane vrijednosti po zaposlenom. Može se nadalje zamisliti da je iz bilo kojeg razloga dogovoren razmjerno visok porast plaća u tekućoj godini. To će javno poduzeće tada zbog rasta troškova poslovanja pokušati i vjerojatno uspjeti ishoditi porast prodajnih cijena svojih proizvoda ili usluga (što je moguće zbog njihovog monopolskog položaja). Zamislimo da nikakvih drugih promjena u poslovanju tog poduzeća nije bilo. Tako je ukupan fizički obujam proizvodnje ostao nepromijenjen, broj radnika je nepromijenjen i ukupna tehnološka učinkovitost poslovnog procesa je nepromijenjena. Međutim, u bilanci poduzeća će na kraju godine doći do značajnog porasta dodane vrijednosti. Naime, masa plaća čini sastavni dio dodane vrijednosti. Porast mase plaća dogovoren u prethodnom razdoblju automatski povećava nominalnu dodanu vrijednost poduzeća u tekućem razdoblju (uz pretpostavku da je bruto operativni višak nepromijenjen, a to je u ovom slučaju postignuto povećanjem prodajnih cijena). Ako je dodana vrijednost poduzeća mjerilo proizvodnosti, tada će pregovarači zaključiti da je zbog ostvarenog rasta proizvodnosti u proteklom razdoblju, u idućoj godini potrebno

ponovo značajno povećati plaće. I tako se čitav ovaj opisani krug može ponoviti još mnogo puta. Međutim, u realnoj sferi se nije ništa promijenilo. U fizičkim jedinicama proizvodnost je nepromijenjena. Povećana je cijena proizvoda (u ovom hipotetskom slučaju, cijena javne usluge) i visina plaća i to bez pravog temelja u realnim kretanjima.

Očito je iz oba ova primjera da treba biti oprezan prilikom korištenja proizvodnosti rada (nominalne dodane vrijednosti po zaposlenom) kao isključivog temelja za pregovore o plaćama. Može se uočiti da je poželjno istovremeno razmatrati i proizvodnost kapitala, a kretanje proizvodnosti rada po mogućnosti temeljiti na realnim (fizičkim) pokazateljima.

Nadalje, postoje djelatnosti u kojima je vrlo teško odrediti proizvodnost, jer je i pojam outputa u tom slučaju manje mjerljiv. Primjerice, vojska, državne službe ili obrazovanje. Vojska u osnovi pruža državi uslugu zaštite od ugrožavanja sigurnosti iz inozemstva. Kako izmjeriti vrijednost pružene usluge, te je li ona povećana ili smanjena u nekom razdoblju? Zato je očekivano da se kod javnih i državnih službi politika plaća veže uz parametre koji su izvan same proizvodnosti tih službi, npr. uz ukupnu nacionalnu proizvodnost ili stanje u državnom proračunu.

6. Proizvodnost rada i plaće u Hrvatskoj - podaci i preporuke

Proizvodnost rada bi u Hrvatskoj mogla poslužiti kao okvir za definiranje politike plaća. Vjerojatno bi se socijalni partneri mogli složiti oko preporuke da na razini cijele ekonomije rast plaća ne bude veći od rasta proizvodnosti. Stoga je poželjno razmotriti neke podatke i mogućnosti kako ostvariti ovakvu preporuku.

Razmotrimo najprije kretanje realnih plaća proteklih nekoliko godina kako bi ih usporedili s kretanjem proizvodnosti. U tablici 3. prikazane su stope rasta realnih troškova rada na osnovi podatka FINA-e koji se odnose na sektor trgovačkih društva, te stope rasta realnih bruto plaća na osnovi podatka DZS-a koji imaju nešto širi obuhvat, te se osim na trgovačka društva odnose i na institucije i ustanove u državnom i javnom sektoru, te na financijske institucije. Iako iz godine

u godinu postoje osjetna odstupanja u stopi rasta realnih bruto plaća, vrijedi zapaziti da je prosječna stopa rasta plaća u razdoblju 1999-2003. u oba slučaja vrlo slična i iznosi nešto manje od 3 posto godišnje.

Podaci o kretanju proizvodnosti rada koji su izračunati na osnovi podatka iz statistike nacionalnih računa (tablica 2.) govore da je u razdoblju 1999-2003. došlo do porasta proizvodnosti nešto višeg od 3 posto. Stoga se može zaključiti da je tom razdoblju rast realnih plaća bio nešto niži od rasta proizvodnosti, što kretanju plaća u ovom razdoblju daje karakter održivosti.

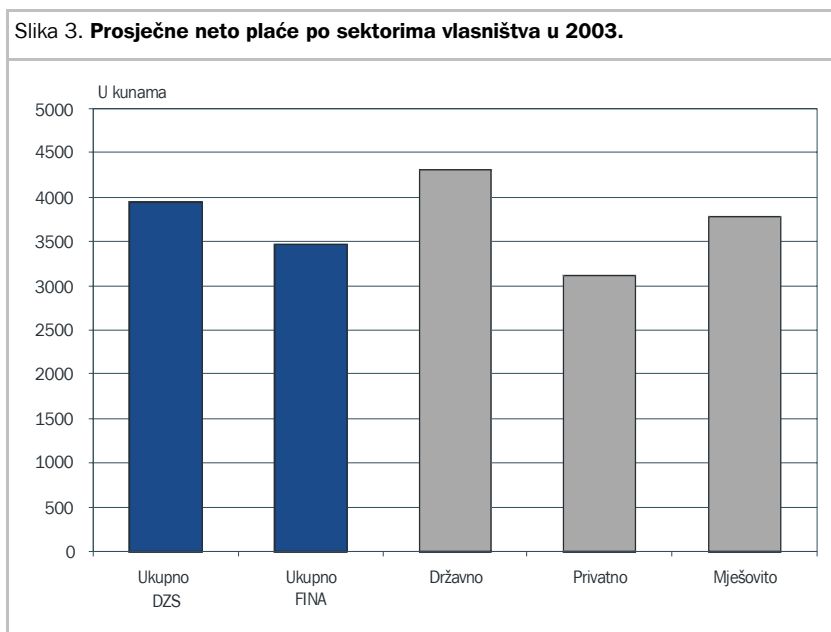
	Realni trošak rada po zaposlenom (podaci FINA-e)	Realna bruto plaća po zaposlenom (podaci DZS-a)
	%-tna promjena	%-tna promjena
1999.	2,6	6,5
2000.	-3,4	1,6
2001.	4,2	-0,8
2002.	4,9	4,0
2003.	5,2	2,8
Prosjeak 1999-2003.	2,7	2,8

Napomena: Trošak rada je bruto plaća uvećana na doprinose na plaću koje podmiruje poslodavac. Prosječne realne plaće i prosječni troška rada dobiveni su deflacioniranjem nominalnih plaća i troškova zaposlenih indeksom troškova života za razdoblje 1999.-2001., te indeksom cijena potrošača u razdoblju 2001-2003.

Izvor: Izračun autora na osnovi podataka FINA-e (1999-2003) i DZS-a (2004).

Još su dvije napomene zaslužile pozornost. Prvo, iako je rast realnih bruto plaća u razdoblju 1999-2003. bio manji od 3 posto, rast realnih neto plaća bio je osjetno veći. Naime, kako je država u istom ovom razdoblju smanjivala prosječno porezno opterećenje plaća, to je omogućilo da plaća koju radnici stvarno dobivaju nakon podmirenja poreza i doprinosa raste relativno brzo. Tako je u ovom razdoblju rast realnih neto plaća prema podacima DZS-a iznosio u prosjeku 4,4 posto godišnje. Drugo, u Hrvatskoj postoje razmjerno velike razlike u visini plaća između državnih i privatnih poduzeća. Podaci FINA-e prikazani na slici 3. to jasno pokazuju. U 2003. godini, prosječna neto plaća u poduzećima u potpunom državnom vlasništvu (uglavnom javna komunalna poduzeća) iznosila je 4.299 kuna, dok je u poduzećima u potpuno privatnom vlasništvu ona iznosila 3.128 kuna, dakle 30-tak posto manje. Pored toga, vrijedi napomenuti da je prosječna

neto plaća prema podacima DZS-a (3.940 kuna) za 15-tak posto veća nego prosječna neto plaća prema FINA-inim podacima iz godišnjih financijskim izvještajima (3.462 kune). Razlika najvećim dijelom proizlazi iz obuhvata; dok FINA obuhvaća samo sektor trgovačkih društava, DZS u izračunu prosječnih plaća obuhvaća i financijski sektor, državnu upravu te javne ustanove i institucije. Upravo te djelatnosti imaju iznadprosječne plaće, što povećava ukupni prosjek plaća prema izračunu DZS-a. Na primjer, prosječna je plaća u javnoj upravi u 2003. godini iznosila 4.398 kuna. Tako proizlazi da privatni poduzetnički sektor u prosjeku ima osjetno niže plaće od državnog sektora, bilo promatranog kroz javna komunalna poduzeća, bilo kroz samu državnu upravu.

Napomena: Poduzeća u državnom vlasništvu su javna komunalna poduzeća, poduzeća u kojima je u tijeku proces pretvorbe i ona u kojima nije započeo proces pretvorbe. Poduzeća u mješovitom vlasništvu su poduzeća u kojima pored privatnog vlasnika i država ima vlasnički udio, bilo većinski, bilo manjinski.
Izvori: DZS (2004) i FINA (2003).

Nakon što je razmotreno kretanje proizvodnosti i plaća u Hrvatskoj, mogu se izvesti i neke preporuke oko definiranja politike plaća.

Pitanja koje se obično prvo postavlja je obuhvat mjera politike plaća. Reguliranje i provedba zacrtane politike plaća u privatnom sektoru teško se može ostvariti. Ipak može se očekivati da će privatni sektor, u okvirima mogućnosti koje im pruža situacija na tržištu, slijediti smjernice koje se zacrtaju za javni sektor. Zato se može razmisliti o različitom tretmanu javnog i privatnog sektora u dogovorima oko politike plaća.

Jedan od prijedloga tako bi mogao biti:

- a) da se za javne i državne službe te za javna komunalna poduzeća u vlasništvu središnje i lokalne države dogovori rast prosječnih plaća nešto sporiji od rasta BDP-a po zaposlenom;
- b) da za poduzeća u kojima je država većinski vlasnik, Vlada odredi određene parametre uspješnosti poduzeća koji bi mogli poslužiti kao okvir za rast plaća u tim poduzećima ili da se jednostavno prihvati isto načelo kao kod javnih i državnih službi;
- c) da se za privatna poduzeća dogovor o plaćama posebno ne regulira, ali se može preporučiti da se u kolektivnim i pojedinačnim sporazumima slijedi isto načelo kao kod javnih i državnih službi. Međutim, kod privatnih poduzeća treba dopustiti da svoju ulogu odigraju i druge važne odrednice plaća poput proizvodnosti rada na razini poduzeća i djelatnosti, proizvodnosti kapitala, te ponude i potražnje na tržištu rada.

Vezivanje plaća u javnom sektoru za rast BDP-a po zaposlenom na način da dolazi do usklađivanja svakih godinu dana stvara određene probleme. Naime, s obzirom na nedovoljnu preciznost mjera proizvodnosti (ili točnije na njihove razmjerno velike oscilacije) i teškoće koje stvara kasnija revizija podataka koji ulaze u izračun proizvodnosti, provedba usklađivanja mogla bi se pokazati nepraktičnom.

Autor ovog tekst stoga je sklon razmjerno jednostavnom rješenju oko formuliranja rasta plaća. Može se dogovoriti fiksni godišnji porast plaća uvećan za stopu inflacije. Ta se fiksna stopa rasta plaća može odrediti na temelju prijašnjeg kretanja proizvodnosti rada ukupnog hrvatskog gospodarstva, kao i na osnovi očekivanja budućih kretanja. Proizvodnost rada (BDP po zaposlenom) je proteklih godina rasla tek nešto više od 3 posto. Ako se nastave slična kretanja i u narednim

godinama, to bi moglo značiti da bi rast bruto plaća do 3 posto godišnje uvećan za stopu inflacije (rast cijena potrošača) bio prihvatljiv sa stajališta održivosti odnosa između rasta plaća i proizvodnosti. Do istog zaključka može se doći razmatranjem očekivanja budućih kretanja. Većina analitičara smatra da bi rast BDP-a u naredne 3-4 godine mogao iznositi oko 4 posto. Očekivanja isto tako govore o istovremenom rastu zaposlenosti od oko 1 posto. Na temelju takvih očekivanja može se zaključiti da bi u narednom razdoblju godišnji rast proizvodnosti, tj. rast BDP-a po zaposlenom, mogao iznositi oko 3 posto. Stoga se može zaključiti da bi rast prosječnih bruto plaća nešto manji od 3 posto plus stopa inflacije mogao biti prihvatljiv gospodarskim subjektima.

Ovakav rast plaća mogao bi biti prihvatljiv i sindikatima, odnosno zaposlenicima. Naime, uz stopu inflacije od oko 2-3 posto godišnje, prosječna bi bruto plaća mogla rasti 5-6 posto godišnje. Ukoliko u međuvremenu dođe do smanjenja poreznog opterećenja plaća, rast neto plaća mogao bi biti veći od rasta bruto plaća, što bi moglo osigurati primjeren rast standarda zaposlenih.

Na kraju, još jedna napomena vezana uz velika očekivanja javnosti od nacionalnog konsenzusa o politici plaća. Ekonomska teorija za gospodarstvo u uvjetima savršene konkurencije (ili uvjetima koji su tome bliski) preporuča da se progovori o plaćama vode na najnižoj mogućoj razini, u krajnjem slučaju na razini pojedinca, jer se samo time postiže optimalna alokacija resursa, a time i najviša moguća ekonomska učinkovitost cijelog sustava (najviša stopa rasta i puna zaposlenost). Odnos ponude i potražnje za radom određenog profila nikako se ne bi smio zanemariti, jer upravo on predstavlja ekonomski najefikasniji mehanizam određivanja plaća. Međutim, u slučajevima kada je narušeno stanje savršene konkurencije maksimum ekonomske i socijalne učinkovitosti može se postići uz drugačije aranžmane, poput kolektivnog pregovaranja ili socijalnog pakta.

7. Zaključak

U brojnim pregovorima o politici plaća spominjalo se da je za ubrzani rast gospodarstva potrebno osigurati da plaće rastu sporije od proizvodnosti rada. Čini se da oko tumačenja pojma proizvodnosti postoje nejasnoće, naročito u kontekstu jedne od referentnih vrijednosti prilikom dogovora socijalnih partnera o visini plaća. Ova je bilješka objasnila značenje pojma proizvodnosti te uputila na mogućnosti njenog mjerenja u Hrvatskoj. S obzirom na još uvijek neusklađene i nepouzdanе mjere proizvodnosti rada, predloženo je da se u okvirima dogovora o politici plaća primjeni jednostavno rješenje s fiksnom godišnjim porastom prosječnih bruto plaća uvećanim za stopu inflacije. Takav rast plaća trebao bi biti povezan s rastom proizvodnosti u prethodnom razdoblju i očekivanjima za naredne 3-4 godine. Bez obzira na ovakvo praktično rješenje, ne treba odustati od pokušaja da se unaprijedi statistika proizvodnosti i plaća, te da se na temelju toga pronađu sofisticiranija rješenja.

Kvalitetno rješenje problema mjerenja proizvodnosti zahtijevat će određeno vrijeme i primjenu međunarodnih standarda. Međutim, kao prijelazno rješenje u Hrvatskoj se može razmisliti o potpunijem iskorištavanju dosad raspoloživih podataka, odnosno o poticanju manjih statističkih istraživanja koja bi dovela do željenih podataka. Pritom se, prije svega misli na analizu podatka iz financijskih izvještaja poduzeća koji se dostavljaju FINA-i. Iako se na taj način neće dobiti međunarodno usporedive mjere, moguće je dobiti mjere koje bi socijalnim partnerima poslužile kao odrednice za definiranje politike plaća.

Za kvalitetnije definiranje politike plaća i praćenje učinaka poduzetih mjera važno je unaprijediti i statističko praćenje plaća. Prije svega poželjno je prikupiti znatno više informacija o plaćama ovisno o tipu posla koji se obavlja. Tako je u izračunu prosječnih plaća poželjno razdvojiti plaće i naknade menadžera i srednje poslovodne strukture od plaća ostalih radnika. Kod plaća u proizvodnim djelatnostima (prerađivačka industrija, građevinarstvo, ...) poželjno je razdvojiti prosječne plaće radnika u općim djelatnostima od plaća radnika neposredno angažiranih u proizvodnji. Treba razmisliti da se jednom u nekoliko godina provede istraživanje plaća po osnovnim zanimanjima u različitim djelatnostima i regijama.

Literatura

DZS, 1999-2004, *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, različita godišta, Zagreb: Državni zavod za statistiku.

FINA, 1998.-2003, *Informacija o osnovnim financijskim rezultatima poduzetnika Republike Hrvatske - prema podacima statističkih izvještaja*, različita godišta, Zagreb: Financijska agencija-Središnji ured.

NVK, 2004, *55 preporuka za povećanje konkurentnosti Hrvatske*, Zagreb: Nacionalno vijeće za konkurentnost.

OECD, 2001, *OECD Productivity Manual: A Guide to the Measurement of Industry-level and Aggregate Productivity Growth*, Paris: OECD.